
PARLAMENTARİZM VE BUGÜNKÜ ŞEKLİ

I — Giriş; II — Parlemantarizm ve siyasal kuvvetlerin ayrılması;
III — Klâsik parlemantarizm'in mahiyeti; IV — Parlemantarizm'in
geçirmekte olduğu tekâmül.

II

III. — Klâsik parlemantarizm'in mahiyeti

Bundan evvelki satırlarımızda, 18 ve 19 uncu asırlarda İngilterede tatbik olunan siyasal sistemin tekâmülünden doğan klâsik parlemantarizm'in ¹⁾, bu rejimi müdafaa ve mahiyetini izah edenler tarafından, icraî ve teşriî kuvvetlerin ayrılması esasına istinat ettirildiğini ve bu kuvvetlerin ne şekilde bir ayrılışının klâsik parlemantarizm'i meydana getireceği hususunda müellifler arasında bir fikir birleşmesinin mevcut olmadığını söylemiştik ²⁾ .

¹⁾ L. Delbez. Recherches sur la classification des formes politiques.

²⁾ Robert Redslob. Le régime parlementaire : 1924 S. 1

J. Barthélemy. Introduction du régime parlementaire en France S. 108

Duguit. Traité de droit constitutionnel 1923. C. II. S. 639

Mirkine Guetzevitch. Les nouvelles tendances du droit constitutionnel 1928

G. Renard. Souveraineté et Parlementarisme 1925

Carré de Malberg. Théorie générale de l'État. C. I. S. 49-68, C. II. S. 71-108

Jellinek. Allgemeine Staatslehre 1921. S. 735

Sidney Low. The governance of england S. 61

Bu tarzdaki telâkkiye göre klâsik parlamantarizm'i kuvvetlerin ayrılması prensibini tatbik eden siyasal rejimlerin içerisinde aramak ve bulmak mecburiyetindeyiz. Şu halde, bu prensibi kabul eden siyasal sistemler nelerdir? bunlardan hangisine klâsik parlamantarizm tekabül etmektedir ve bu hususta hukukçular arasında mevcut olan görüş farkları nelerdir? meselelerinin sırasile tetkik edilmiş olması lâzımdır. Bittabi, siyasal kuvvetlerin ayrılması prensibini tatbik etmeyen devlet rejimlerinde klâsik parlamantarizm'in mevcudiyeti mevzuu bahis olmayacaktır; meselâ : İsviçrenin bazı kanton'larla eski Yunan sitelerinde tatbik olunan «doğrudan doğruya halk hükûmeti» rejiminde, hâkimiyeti mutlak olarak devlet Başkanı'nın elinde temerküz ettiren siyasal sistemlerde ve nihayet bütün iktidar ve selâhiyeti ulus mümessillerinden mürekkep kamutayın elinde bulunduran rejimlerde klâsik parlamantarizm mevcut değildir.

*
*
*

Zamanımızda tatbik olunan meşrutiyet ve cümhuriyet rejimlerinin teessüsünden evvel garpta kurulan devlet sistemlerinin hemen hemen hepsinde tek bir şahsın hakimiyetini, bütün iktidarı kendi elleri arasında toplayan bir devlet Başkanının mevcudiyetini görürüz. Kanunları yapan, umumî kaideler vazedenden, idare makinesini işleten, fertler arasındaki ihtilâfı halleden, fertlerin hak ve hayatını elleri arasında bulunduran bu şahıs için mes'uliyet kat'iyen mevzuu bahis değildi; o her türlü tecavüzden ve mes'uliyetten masun mukaddes bir kimse idi. Kendisinin ulusa fenalık yapacağı, kendisinde bulunan selâhiyetleri suiistimal edebileceği, milletin menfaatine kendi menfaatlerini ikame edeceği meseleleri fertler için düşünülemez kadar tehlikeli şeylerdi. Fertlerin hukuku, ulusun devlet işlerine iştirâk hakkı henüz daha kimsenin hatırında değildi. Demokrasi, liberalizm fikirleri kadim yunan hükûmetlerinin surlarını aşarak kendilerine kadar gelmiş değildi. Platon'un, Aristote'un eserleri, düşünceleri kendilerince tamamen meçhuldü. Zalim bir kralın müstebit idaresi altında inleyen insan kütlesi henüz daha hürriyet mefhumunu duymuyordu. Körü körüne itaat, dokunulması mümkün olmayan en mühim bir prensipti. Bütün hakimiyeti kendi arzu ve iradesinde bulan kral kendi şahsî menfaatlerine uygun olarak bir idare sistemi takip ediyordu ³⁾ .

³⁾ Garpta bu mutlakiyet rejimi tatbik edilirken bizde tamamen demokratik ve liberal esaslara istinat eden bir rejim hakimdi. Osmanlı imparator-

Kralın bu mutlak hâkimiyetine karşı ulusun aksül'amelleri ancak on üçüncü asırdan itibaren ve ilk defa olarak İngilterede doğmağa başlamıştır; 13 cü asır mutlakiyet rejiminden «La monarchie limitée» sistemine doğru vaki olan tekâmülün başlangıcı addolunabilir. Yavaş yavaş ulus mümessillerinden mürekkep, kralın mutlak hâkimiyeti yanında, istişarî mahiyette reylerine, fikirlerine müracaat olunacak meclisler kurulmağa başlamıştır. Başlangıçta kralın bu meclislere müracaatı zarurî değildi; onların vereceği kararlarla, dermeyer edecekleri mütalâalarla devlet başkanı kat'iyen mukayyet değildi; bu meclisler kat'i ve tatbikatta tesiri görülecek olan kararlar yapamazlardı. Eğer kendilerine, kral münasip görüpte bir şey soracak olursa, yalnız fikirlerini bildirmekle mükelleftiler. Toplanmaları, karar vermeleri için muayyen bir zaman yoktu; bu tamamen kralın arzusuna tabidi. Bununla beraber, zamanla, istişarî mahiyette olan bu meclisler muayyen zamanlarda, muntazam olarak içtima etmeğe başlamışlar ve kat'i kararlar verebilmek selâhiyetini kraldan almağa muvaffak olmuşlardır. Halkı idare edecek kanun mahiyetindeki kararlar, ulusa arzedilmezden evvel, teşriî mahiyette olan bu meclislere gönderilir ve ancak bunların tasdikinden sonra tatbik edilirlerdi. 1215 den itibaren İngilteredeki bu siyasal meclislerin rolleri daha fazla artmış; kral mevcut kanunların, bunların rızası

luğunun teessüsünden Selim II'nin (1566-1574) devlet Başkanlığına geçtiği zamana kadar olan devirde bütün iktidar ve selâhiyet, garpta tatbik olunan siyasal rejimlerin hilâfına olarak, tek bir şahsın elinde değildi. Devlet Başkanı icrai saltanat ediyordu; Fakat, mevcut olan kanunlara göre, onlara tamamen uygun olarak devlet işlerini, ulusun işlerini görmekle mükellefti; kendisinin bütün selâhiyetleri mevcut olan kanunların tatbikini temin etmek ve bunlara vaki olacak tecavüzleri menetmeğe matuftu. Fertler idare edenlerin yaptıkları işler üzerinde mutlak bir kontrol hakkını haizdiler. Devlet Başkanı, garpta olduğu gibi, tecavüzden masun, mukaddes bir şahsiyet değildi. İcabında, kanuna riayet etmiyen Devlet Başkanı vazifesinden azlolunabilirdi; nitekim, Kanunî Süleyman'ın (1520-1566) neşrettiği kanunnamede Devlet Başkanının selâhiyetlerinin ne şekilde tahdid olunduğu, kendisinin ne suretle devlet işlerini göreceği tamamen tesbit edilmiş ve mevcut olan kanunlara tecavüz eden devlet reisinin azledilerek yerine diğer birisinin getirileceği esası da kabul edilmişti:

M. A. Ubicini. Lettres sur la turquie. Paris 1853. S. 135, 144, 148.

Ed. Engelhardt. La turquie et le Tazminat Paris 1882. C. I S. 201, 216.

Demetrius Georgiades. La Turquie actuelle. Paris. 1892 S. 45.

Ömer Recai, L'évolution constitutionnelle en Turquie et l'organisation politique actuelle 1934 Strasbourg S. 1-14.

olmadan, hükümlerini değiştirmek selâhiyetini kaybederek mutlak hakimiyetinin, bu suretle, daha fazla tahdid edilmesine maruz kalmıştır. Édouard I in saltanatı zamanında, bu meclisler, muhtelif sınıflardan mürekkep ulusu temsil eden, hakiki bir Kamutay halini almış; Lord'lar ayan meclisini, ruhban ve burjuva sınıfının mümessilleri de «La chambre des communes» ü meydana getirmişlerdir. On beşinci asırda teşriî kuvvetin tamamen Parleman'ın eline geçmesile mutlakiyet rejimi ortadan kalkıyor; Kral Parlemanın yaptığı kanunlara karşı yalnız Veto hakkını kullanabiliyordu.

Bununla beraber, İngilterede «La monarchie limitée» ye doğru olan bu tekâmül on altıncı asırdan itibaren mühim tehlikeler atlattır. 16 ve 17 ci asırlarda mutlakiyet rejimi yeniden eski şiddetini göstermeğe başlamış ve yine her şey kralın mutlak iradesine tabi kılınmıştır. Bu asırlarda icrai saltanat eden kralların mutlak hakimiyetleri, kendilerine tanılan, izafe edilen bazı ilâhî haklarla da takvie edilmiş; bu suretle, bir taraftan siyasal, diğer taraftan dinî başkan unvanlarının kendilerine bahşettiği maddî ve manevî otoritenin bu tün nüfuzundan istifadeye başlamışlardır. Zulüm, istibdat otoritenin artmasıyla mütenasip olaraktan tezayüt etmiş ve ulusun müstakbel reaksiyonlarını hazırlamağa başlamışlardır. Bu zamanlarda Garpta başlayan Reform hareketleri de hazırlanan bu aksül'amellerin meydana çıkmasını kolaylaştırmış ve onlara yeni bir istinatkâh olmuştur. Kralla Parleman arasındaki mücadeleler, Parleman'ın kralın selâhiyetlerini tahdit etmek arzuları gittikçe şiddetlenmeğe başlamış ve bu mücadeleler 1629 da Charles I tarafından Kamutay'ın ortadan kaldırılmasıyla neticelenmiştir. Ulus'un temadi eden talepleri karşısında, (1640) da, Parleman tekrar toplanıyor; kralla ulus mümessilleri arasındaki mücadeleler tekrar şiddetleniyor ve bu seferki mücadeleler, (1648) de, kralın idamile nihayet buluyor. 1648 İnkilâbını hazırlayan Cromwell Parleman'ın hakimiyati sistemini, kralın hakimiyeti rejimini yıkmak suretile, tesis ediyorsa da, kendisinin ölümünden sonra yeniden «monarchie limitée,, sistemine avdet ediliyor.

1648 inkilâbı ile yeniden teessüs eden siyasal sistem Sir Robert, Halifax, Sydney, Hobbes gibi şahsiyetlerin ortaya attıkları fikirlerle yeniden şeklini değiştirmeye başlamıştır; bunlar krala bazı dinî vasıflar izafe etmek, demokrasi prensiplerini başka şekillerde izah etmek suretile Devlet Başkanına yeniden bazı selâhiyetler vermeği düşünmüşlerdir. Her ne kadar bu nazariyeler tatbikatta da tesirini göstermeğe başlamışsa da, Jaques II nin firarı üzerine, 1688 de, yeniden ve kat'i olaraktan «monarchie limitée,, sistemine avdet edilmiş;

kralın siyasal hakları, Kamutayın lehine olmak üzere, yeniden tahdit edilmiştir. Yeni kral Guillaume III Parleman'ın vaki olan tekliflerini, "monarchie limitée,, rejiminin bütün esaslarını kabul ederek tahta çıkmış ve kendisinden sonra gelen devlet başkanları da bu siyasal rejimi değiştirmek, tekrar eski sisteme dönmek arzusunu göstermemişlerdir.

13 üncü asırdanberi mutlakiyet rejimine karşı İngilterede vaki olan bu reaksiyonlar Fransaya da aksetmekten geri kalmamışlardır. O zaman Fransada da, aynen İngilterede olduğu gibi, bütün iktidar ve selâhiyeti elleri arasında bulunduran kral mevcuttu. Hakimiyeti tamamen kendi elleri arasında tutan Devlet Başkanının geniş selâhiyet ve iktidarını tahdid yollu cereyanlar garbın bu büyük devletinde de doğmağa başlamış; yalnız, Fransadaki bu reaksiyon İngilteredekine nazaran ancak beş asır sonra meydana çıkmıştır. İngilterede mutlakiyet rejimine karşı asırlarca vukubulan muhalefet ancak 18 inci asırda Fransada kendisine taraftarlar kazanmağa ve mutlakiyet rejimini yıkacak bir kütle hazırlamâğa muvaffak olabilmıştır. Bittabi, bu hususta, İngilteredeki siyasal rejimin tetkikini müteakib Montesquieu'nun ortaya attığı prensiplerin ⁴⁾, J. J. Rousseau'nun hararetle müdafaa ettiği inkilâpçı fikirlerin ⁵⁾, mutlakiyet rejimine karşı doğan muhalif cereyanın teessüsünde oynadıkları mühim rolleri unutmak istemiyoruz. Her ikisinin de, kendi düşünce ve eserleriyle, Fransız inkilâbının hazırlanmasında büyük tesirleri olmuştur. Bunlar mutlakiyet rejimine karşı İngilterede yapılan siyasal değişiklikleri kendi fikirleriyle daha açık bir şekilde izah etmiş, tamamlamış vaziyetindedirler. Fransada doğan bu muhalif cereyan 1789 inkilâbını meydana getirmiş; liberalizm'in, siyasal ve sosyal demokrasi sistemlerinin teessüsüne muvaffak olmuştur. İcraî, teşriî, adli selâhiyetleri elinde bulunduran Kralın siyasal hakları tamamen tahdit edilmiş; bu muhtelif selâhiyetlerden yalnız icraî olanı kendisinde bırakılarak diğerleri başka organlara verilmiştir.

⁴⁾ Montesquieu'nun en mühim gayesi liberalizm'i tahakkuk ettirmektir; bunun için de en mühim çare olarak kuvvetlerin ayrılması prensibini gösteriyordu; kuvvetlerin tefrik edilmesi liberalizmin teminatı, müeyyidesi mahiyetinde idi. Kuvvetler tefrik edilip Kralda yalnız icraî kuvvet bırakılacak olursa "monarchie limitée" rejimi de tesis edilmiş olacaktı.

⁵⁾ J. J. Rousseau "Contrat social" ismindeki eserinde halen bile ehemmiyetini ve kıymetini muhafaza eden şu düsturları vazetmişti :

"Hakimiyet yalnız ulusundur", "hakimiyet kanun yapmak demektir", "millet tarafından yapılan kanunlar daima adildir".

Devletlerin siyasal tarihlerine bakacak olursak, uluslar tarafından, mutlakıyet rejiminden kurtulmak için, yapılan bütün teşebbüslerin muvaffakiyetle neticelendiğini ve bu suretle siyasal Devlet rejiminde, fertlerin lehine olmak üzere, değişmeler yapıldığını görürüz. Her Devletin tatbik etmekte olduğu siyasal rejim, fertlerin hukukunu ve münasebetlerini tanzim edecek, zamanın ihtiyaçlarına ve ulusun arzusuna uygun olacak şekilde bir tekâmül seyri takip etmektedir. Geçirdikleri bu tekâmül safhalarını tetkik edecek olursak yekdiğerinden organizasyon noktai nazarından farklı bir çok siyasal rejimlere tesadüf ederiz. Devlet Başkanının iktidarı her birinde başka başka tahdit edilmiş; liberalizm'in tahakkuku, siyasal ve sosyal demokrasinin teessüsü için Montesquieu ve Rousseau'nun fikirleri her yerde muhtelif şekillerde tatbik edilmiştir.

Mutlakıyet rejiminden bu günkü modern siyasal sistemlere doğru vaki olan tekâmül yolunda, icrai ve teşriî kuvvetlerin ayrılması hususunda muhtelif şekillere tesadüf ederiz. Bunlardan bazıları klâsik parlemantarizm'i tahakkuk ettirebilmişler ve bazıları ise buna muvaffak olamamışlar veya, belki de, muvaffak olmak istememişlerdir. Hangilerin de klâsik parlemantarizm'in mevcut olduğunu ve hangilerinde mevcut olmadığını söyleyebilmek için, mutlakıyet rejiminden bu günkü devlet rejimlerine doğru vaki olan tekâmül safhasında, kuvvetlerin ayrılması prensibini tatbik eden karakteristik siyasal rejimleri, umumî esaslarını nazarı itibara almak suretile muhtelif kısımlarda toplamak ve ondan sonra her bir kısım üzerinde durarak, müelliflerin anladığı şekilde, klâsik parlemantarizm'in mevcut olup olmadığını tetkikin muvafık olacağı kanaatindeyiz. Biz bu muhtelif siyasal sistemleri dört kısımda toplayabiliriz :

I — Mutlakıyet rejiminden zamanımızın devlet sistemlerine doğru vaki olan tekâmül safhasında, siyasal kuvvetlerin ayrılması esasını tatbik eden rejimlerden ilk evvelâ tesadüf edeceğimiz "kabine hükümeti," şeklidir. Bu rejimin en başında Devlet Başkanı gelir. Bu organ haiz olduğu selâhiyetlerden, siyasal haklardan bir kısmını ulus mümessilleri tarafından teşkil edilen bir meclis lehine feragat etmiştir. Bu feragat tamamen bir taraflıdır ve yalnız Devlet Başkanının kendi rizasile olmuştur. Hakikatta bütün siyasî hak ve selâhiyetler yine Devlet reisinindir. Devlet Başkanının bu tarzda hareketile bir taraftan kuvvetlerin ayrılması prensibi, diğer taraftan ulusla devlet reisi arasında bir uzlaşma, ahenk, teşriki mesai

temin edilmiş oluyor. Devlet reisi icap eden kararları tesbit ve neşretmezden evvel ulus vekillerinin fikirlerini sorar, onların reyini alır; fakat hiç bir vakit vereceği kararlar Kamutayın rey ve mütalâasile mukayyet değildir.

Devlet reisi icraî salâhiyetlerinden bir kısmını da kendisi tarafından intihap ve icabında yine kendisi tarafından azlolunan Bakanlara terketmiştir; bu suretle Devlet Başkanı kendini bakanların fevkinde, onları kontrol etmek vazifesile mükellef bir organ haline koymuştur.

Bakanların hükümet sandalyasını işgal edebilmeleri için Kamutayın itimadı mevzuu bahis değildir. Devlet Başkanı Bakanları tayin ederken Kamutayın ekseriyet partisini, kuvvetli uzuvlarını nazarı itibara almak mecburiyetinde değildir. Tayin edeceği Bakanlar Kamutay dahilinden olduğu gibi haricinden de olabilir.

Bununla beraber, Devlet Başkanı, ulus mümessilleri ile daha ahenkdar bir teşriki mesai ve uzlaşma temini için, Bakanlarını Kamutayın itimadını kazanmış otoriter şahsiyetleri arasından seçmeğe başlamış ve bu suretle, Bakanların ulus mümessillerinin itimadına mazhar olması prensibini tahakkuk ettirmiştir. Devlet Başkanının gerek teşriî selâhiyetlerinden bir kısmını Kamutaya, gerek icraî salâhiyetlerinden bir kısmını Bakanlara terketmesi tamamen kendi rızasile olan bir şeydir. İsteddiği zaman Bakanlarına verdiği bu haklarını geri alabilir; Bakanları azledebilir; Kamutayın mütalâasını nazarı itibara almayabilir. Bakanlar ile kendi arasında bir ihtilâf vukuunda onları azleder ve yerlerine kendi fikirlerini kabul edecek, kendi direktiflerini tatbik edecek kimseleri tayin eder.

Hülâsa: Kabine hükümeti Devlet Başkanının uzlaşma, teşriki mesai fikrinden doğmuştur; tamamen Devlet reisinin verdiği bir imtiyazla meydana gelmiştir. İsteddiği zaman imtiyazı geri alabilir; uzlaşmayı ve teşriki mesaiyi bozabilir. Hakikatta, kuvvetlerin tefriki ve bu kuvvetler arasında müsavat, muvazenet henüz tam bir şekilde mevzuu bahis değildir. [6]

II — Siyasal kuvvetlerin ayrılması esasını tatbik eden sistemlerden biri de, 1787 Filadelfia, 3 Eylül 1791 ve 4 ikinci Teşrin 1848 Fransız temel yasalarının kabul ettiği, kuvvetlerin kat'i ve zecrî olarak yekdiğerinden ayrılması rejimidir.

Bu sistemde tam ve zecrî bir surette yekdiğerinden ayrılan her

[6] Bizim (1876) esasî kanunumuz eğer Aptülhamit tarafından hüsnü niyetle tatbik edilmiş olsaydı (kabine hükümeti) şekline müncer olabilirdi. Mevkiine çok haris olan müstebit Devlet reisi uzlaşmayı, teşriki mesaiyi temin etmek şöyle dursun, bilâkis, neşrettiği esas kanunu kendi elile orladan kaldırmıştı.

kuvvet kendi selâhiyeti, vazifelerinin yapılması hususunda tamamen serbest ve hâkimdir; bunlardan hiç birisi kendi selâhiyetinin hududu haricine çıkamaz. Gerek icraî ve gerek teşriî kuvvet yekdiğerinin vazifelerine müdahale edecek vasıtalara malik değildirler. Siyasal kuvvetler arasında mütekabil bir tedahül, çalışma birliği ve Bakanların parleman önünde siyasal mes'uliyetleri yoktur. İcraî kuvveti temsil eden organların kanun teklif etmek, teşriî uzvun kabul ettiği kanunları reddetmek, tekrar gözden geçirtmek ve kamutayı dağıtabilmek gibi selahiyetleri mevcut değildir. Bakanlar, Kamutay azası olmadıkları gibi onun müzakerelerine, münakaşalarına da iştirâk edemezler. İcraî organlara ulus mümessillerinin vazifesine, çalışmasına hiç bir suretle müdahale ve iştirâk etmek hakkı tanınmamıştır.

İcraî organa karşı yapılan bu tahditlere mukabil teşriî uzuvda icraî organın vazifelerine müdahale etmemekle mükelleftir. Devlet Başkanı tarafından tayin olunan Bakanların iktidar mevkiinde kalabilmeleri için Kamutayın itimadına mazhar olmak külfeti kendileri için mevzuu bahis değildir. İcabında ulus üyelerinin görüşlerine uygun hareket etmeyen Bakanları azledebilmek, onları sıkı bir kontrol altında bulundurmak ve istifaya icbar etmek selâhiyetleri Kamutaya verilmemiştir.

Siyasal kuvvetlerin bu şekilde ayrılmasını tatbik eden sistemlerde, kuvvetler arasında çalışma birliğini meydana getirecek esaslar, birinin iktidar ve selâhiyetine diğèrinin müdahalesini temin edecek veya birinin iktidarının diğèri tarafından tahdidini husule getirecek firenler yoktur. Siyasal kuvvetlerden her birini istimal eden uzuv ancak kendi selâhiyetinin hududu dahilinde harekete mezundur.

Siyasal kuvvetlerin bu şekilde mutlak ve zecrî olarakdan tefriki sistemi tamamen nazari olup tatbikine muvaffak olunamamıştır. Bu rejimin tatbik edilmesine çalışılan yerlerde de iyi neticeler elde edilememiş; Devlete terettüp eden vazifelerin yapılmasının bu usulle kabil olamayacağı kanaatine varılmıştır. Kuvvetlerin zecrî olarakdan ayrılması esasını tatbik eden Fransız inkilâbı bu usulün büyük mahzurlar doğurabileceğine en canlı bir misal olmuştur. 7) Nitekim, böyle bir rejimin tatbikinin imkânsız olduğunu gören Amerika temel yasası da siyasal kuvvetler arasındaki bu mutlak ayrılmayı ortadan kaldırmağa doğru gitmek mecburiyeti karşısında kalmıştır. Amerika esas kanununun hükümlerine göre Bakanlar

7) Duguit: *Traité de droit constitutionnel* C. II. S. 637-638

Carré de Malberg: *Théorie générale de l'Etat*. 1922 C. II. S. 35

kongre azasından olamazlar; gerek cumhur başkanı, gerekse bakanlar kongrenin müzakere ve münakaşalarına iştirak edemedikleri gibi kanun teklif etmek hakkına da malik değildirler. Yasanın bu sarahatine rağmen, tatbikat bu hükümleri ortadan kaldırmağa, şiddetini tahfif ettirmeğe doğru bir temayül göstermektedir. Bakanlar kongrenin müzakere ve münakaşalarına iştirak edemezler, orada kendi fikirlerini söyleyemezler; fakat, kongre haricinde toplanan ve parleman azalarından teşekkül eden siyasal komisyonlara girerek kendi fikirlerini söylemek, kongre azalarına tesir edebilmek vasıtasına maliktirler. Kanun projeleri, kongre tarafından kabul edilmezden evvel, parlemanın küçültülmüş şekli olan bu komisyonlarda tetkik olunarak bir formüle rapt ve ondan sonra ulus mümessillerinin tasvibine arzolunurlar. Komisyonlara iştirak eden Bakanlar kabul olunacak kanun hakkında şahsî mütalâalarını söyleyerek kongre azalarına tesir ve kendilerini dinlettirebilmektedirler.

Biraz evvel dedik ki, Amerika temel yasasına göre, Cumhur Başkanı kanun teklif etmek selâhiyetine malik değildir; lâkin tatbikatta bu hüküm tadil edecek, hafifletecek bazı vasıtalardan mevcuttur. Meselâ Cümhur Başkanı kongreye beyannameler göndermek selâhiyetine maliktir. Devlet reisi bu hakkını istimal ederek kongre azalarına tesir edebilir; bir kanunun muayyen mana ve şekilde kabul edilmesini temin edebilir. Bu suretle, Cümhur Başkanının beyanname göndermek selâhiyeti kendisine bilvasıta kanun teklif etmek hakkını da vermiş olmaktadır. Bilhassa, devlet reisi otoriter ve ulusun mutlak bir ekseriyetle seçilmiş olursa kendisinin beyanname göndermek selâhiyeti tatbikatta çok büyük roller oynayabilir. Bununla beraber, Cümhur Başkanı muayyen bir kanunun teklifini diğer bir usulle elde edebilmektedir. Meselâ kongrede kendi mensup olduğu siyasal partinin azalarından birine istediği kanunu teklif ve yine aynı aza tarafından kendi şahsî fikirlerini söyleterek, müdafaa ettirerek bunun kabulünü temin ettirebilmektedir.

Hulâsa olarak, siyasal kuvvetlerin mutlak ve zecrî bir surette ayrılması sisteminin tatbiki, kendisini bu mutlakiyetten ayrılmağa, kuvvetler arasında bir teşriki mesaiyi temine doğru götürmektedir. Aksi takdirde, siyasal mahzurların meydana gelebileceği, devlete terettüp eden vazifelerin istenildiği şekilde yapılamıyacağı fikri hakimdir.

III — Kuvvetlerin ayrılması esasını tatbik eden siyasal rejimlerden Biri de, bunların yekdiğerine nazaran müsavi kuvvetler aralarında müteakabil bir tedahül ve çalışma birliğini meydana ge-

tirebilecek tarzda ayrılması sistemidir. ⁸⁾ Siyasal organlardan her birinin elinde diğerinin iktidar sahasına müdahale edecek, diğerinin selâhiyetlerini tahdit edecek mütekabil vasıtalar, firenler mevcuttur; biri diğerine nazaran tamamen müstakil mahiyette değildir; aralarında mütekabil bir tedahül vardır.

Bu tarzdaki rejimin siyasal organları nelerdir?

A — En başta icraî kuvveti temsil eden Devlet Başkanı vardır. Kendisi selâhiyetlerini bizzat istimal etmez; bunları kullanan Bakanlardır. Bakanları tayin ve azletmek selâhiyeti Devlet Başkanına aittir. Kendi namına icraî selâhiyetlerini istimal eden bakanlar üzerinde Devlet Başkanı umumî bir kontrol hakkına haizdir. Devlet Başkanı her zaman Bakanlar üzerine tesir ederek kendi siyasal fikirlerini kabul ettirebilir. Aksi takdirde, kendi düşüncelerini kabul etmek istemeyen Bakanları azlederek onların yerine kendi fikirlerini kabule hazır olanları getirebilir. Bununla beraber, Devlet Başkanının Bakanları tayin selâhiyete tahdide maruz kalmıştır; iktidar mevkisine getirilebilecek kabinenin Kamutayın itimadına mazhar olması lâzımdır. Saylavların ekseriyetinin itimadını kazanamayan Bakanlar hükümet sandalyasını işgal edemezler; istifaya icbar edilmiş olurlar.

Devlet Başkanı Bakanları tayin ve azletmekle beraber Kamutayı da dağıtabilmek selâhiyetini haizdir. Devlet Başkanı ile Kamutay arasında anlaşamamazlık husule gelirse bu ihtilâf ulus mümessillerinin dağıdılması ve meselenin halkın hakemliğine gönderilmesile halledilmiş olur. Eğer Bakanlarla Saylavlar arasında bir ihtilâf doğarsa Devlet Başkanı ya Bakanları azil ve bunların yerine Kamutayın itimadına mazhar olacaklarını tayin etmek veyahut da Kamutayı dağıtarak ihtilâfın hallini ulusa bırakmak suretile anlaşamamazlığı halleder. Devlet başkanının haiz olduğu ulus mümessillerini dağıtma hakkı kendisile Kamutay arasında veyahut kabine ile Saylavlar arasında husule gelen her hangi bir ihtilâfın halli için ulusa son sözü söylemek fırsatını, imkânını vermektedir. Bu suretle, icraî ve teşriî organlar arasında ahenk ve çalışma birliği, ihtilâfların hallini ulusa bırakmak suretile, temin ve temadî ettirilmiş olmaktadır.

Devlet Başkanı Bakanlarını Kamutayın azaları arasından seçebildiği gibi hariçten de intihap edebilir. Parleman dahilinden seçilen Bakanlar icraî ve teşriî organlar arasında çalışma birliğini meyda-

⁸⁾ 1908 Türk temel yasası, bilhassa 1912 tadilinden sonra, bu tarzda bir tefrikli kabul etmiştir. Keza Vaymar ve 1875 Fransız esas kanunlarında bu şekilde bir ayrılmaya teadüf ederiz.

na getirmeyi kolaylaştırırlar. Devlet Başkanı bu intihap hakkını istimal ederken Kamutayın siyasal vaziyetini, partilerin nüfuz ve kuvvetini nazarı itibara almak ve saylavların ekseriyetinin itimadını kazanabilecek kimseleri iktidar mevkiine getirmek mecburiyetindedir; çünkü, icraî selâhiyeti bilfiil kullanacak Bakanlar ancak Kamutayla mutabık kaldığı müddetçe bu mevkiî muhafaza edebileceklerdir; aksi takdirde, istifa etmeğe icbar edilecekler veyahut Bakanların Devlet Başkanı tarafından himayesi halinde, ulus mümessillerinin dağıtılması cihetine gidilerek yurtdaşlara, kabinenin hükümet sandalyesini muhafaza edip edemeyeceği hususunda, iradesini belli ettirmek fırsatı verilecektir. Normal olaraktan, Bakanların mevkiilerini muhafaza edebilmeleri iki şarta bağlanmaktadır: bir taraftan Devlet Başkanının diğer taraftan Kamutayın itimadını kazanmış olmaları lâzımdır. Bakanlar gerek Devlet Başkanına ve gerekse ulus mümessillerine karşı yaptığı işlerden dolayı hesap vermek ve onların muvafakatini kazanmak mecburiyetindedirler.

B — Bu rejimin siyasal organlarından ikincisi teşriî satâhiyeti elleri arasında bulunduran Kamutaydır. Ulus mümessillerine, Devlet Başkanının tayin ettiği Bakanları kontrol, tenkit, isticvap etmek, ve lüzum görülürse onları azletmek salâhiyeti verilmiştir. Bakanların teşriî organ önündeki siyasal mes'uliyeti veyahut kamutayın, Bakanları kontrol, tenkit, isticvap ve istifaya icbar edebilmek gibi usullerle icraî organın işlerine müdahalesi, icraî ve teşriî uzuvlar arasında çalışma birliğini meydana getirirler. Devlet Başkanının ulus mümessillerini dağıtabilmesine mukabil teşriî uzva da, siyasal organlar arasında çalışma birliğini meydana getirmede mutavassıt rolünü oynayan, bakanların salâhiyetlerine müdahale edebilmek hakkı verilmiştir. Organlar arasındaki bu mütekebil tedahül, mütemadî temas icraî ve teşriî kuvvetler arasında ahenk ve fikir uygunluğunu kurarlar.

Hulâsa olarak, bu üçüncü nevi siyasal rejimde icraî ve teşriî kuvvetler arasında ayrılma vardır; fakat, bu tefrik onların arasında ahenk ve çalışma birliğinin teessüsüne mani olacak derecede zecrî değildir. Organlar arasında müsavâtı, yekdiğerinin salâhiyetlerine mütekebil bir müdahaleyi, ahengi, müvazeneyi, çalışma birliğini temin edecek mütekebil vasıtalar vardır: İcraî organın Kamutayı dağıtmak, kanun teklif etmek, ulus mümessillerinin müzakere ve münakaşalarına iştirak etmek, saylavlar tarafından kabul edilen kanunlara karşı veto hakkını kullanmak gibi mevcut olan salâhiyetleri kanunların yapılmasında kendisine mühim bir hisse ayırır. Keza,

Bakanların Kamutay tarafından kontrolü, tenkidi, isticvabı, yaptığı işlerden dolayı hesap vermeğe ve icabında istifa etmeğe icbar edilebilmeleri icraî organa terettüp eden vazifelerin mükemmel bir surette ve ulusun menfaatlerine uygun olaraktan yapılmasında teşriî organa mühim bir mevki temin eder.

IV — Kuvvetlerin ayrılması prensibinin tatbik olunduğu dördüncü bir şekilde teşriî kuvvetin icraî kuvvete tefevvuku sistemidir. Bu tarzdaki bir rejimde, Devlet Başkanı kabine üyelerini tayin etmek selâhiyetine maliktir. Bununla beraber, hakikatta ve filiyatta Bakanlar Devlet başkanı tarafından tayin edilmiş değildirler; onlar devlet başkanının iradesine, arzusuna Kamutay tarafından âmirane bir surette, Bakan tayin edilmek üzere, arz olunmuş şahsiyetlerdir. Bakanlar ancak ulus mümessillerinin itimadile iktidar mevkiinde kalabileceklerinden Devlet başkanı bunların tayininde tamamen serbest değildir; Kamutayın ekseriyet partilerini göz önünde bulundurmamak ve bakanları ulus mümessillerinin ekseriyetini teşkil eden grubun kuvvetli, otoriter şahsiyetleri arasından seçmek, intihap etmek mecburiyetindedir. Bilhassa, Kamutayda muayyen bir parti daimî olaraktan mutlak ekseriyeti muhafaza ediyorsa, Devlet Başkanının Bakanları tayin selâhiyeti tamamen kıymetten düşmüş olacaktır. Çünkü, Başbakanlığı o partinin şefine vermek ve diğer Bakanları da yine aynı partinin nüfuzlu kimseleri arasından seçmek mecburiyeti karşısında kalacaktır. Hattâ, bazen yalnız Başbakanı iktidar mevkiine çağırarak iktifa ederek diğer Bakanların intihabını doğrudan doğruya birinci nazıra bırakacaktır.

Zahiren Devlet Başkanı tarafından tayin olunan Bakanlar için yalnız bir-tarafli siyasal mesuliyet mevzuu bahistir: Bu da ulus mümessilleri önündeki mesuliyet. Bu sistemde devlet başkanının kabine üyelerini azletmek selâhiyeti yoktur. Bunun içindir ki, badema, devlet Başkanının Bakanlar üzerindeki nüfuz ve otoritesi tamamen kaybolmuştur. Devlet Başkanı nazarı dikkati celbetmeyecek kadar ehemmiyetsiz bir mevkiye düşmüştür. Yapılan kabine içtimalarında Devlet reisinin rolü tamamen kıymetsizdir. Bakanları azletmek selâhiyeti olmadığından kendi siyasal düşüncelerini, kanaatlerini kabineye kabul ettiremez. Devlet Başkanı kabine üyelerinin yanında fikirlerine ancak istişarî surette muracaat edilecek bir organ haline girmiştir.

Devlet Başkanı için mes'uliyet mevzuu bahis değildir. İcraî vazifelerin yapılmasından mütevellit mes'uliyetler doğrudan doğruya kabineye aittir. İcraî vazifeleri yapmak, icraî selâhiyetleri kullanmak mes'ul olan bakanlara aittir. İcraî selâhiyetleri istimal eden kabinedir;

Devlet başkanının bu hususta hiç bir siyasal rolü yoktur. Hakikî selâhiyet kamutayın sıkı bir kontrolü altında bulunan Bakanlardadır. Ulus mümessillerinin ciddî otoritesi altında bulunan Bakanlar icraî vazifeleri kamutayın irade ve arzusuna uygun olarak yapmak mecburiyetindedirler. Bakanlar, Kamutay tarafından azledilmek tehdidi altında, ulus mümessillerinin direktiflerini takip etmekle mükelleftirler.

Bu tarzdaki bir sistemde, hakikatta, bütün kuvvetler ulus mümessillerinin elleri arasında toplanmış olmaktadır. Bakanlar yalnız icraî vazifeleri meclisin kontrol ve direktifi altında, onun iradesine, arzusuna uygun olarak yapmak mecburiyetinde ve böylece kabine Kamutayın icra komitesi mahiyetini iktisap etmektedir. Hakimiyet, iktidar ve selâhiyetin heyeti umumiyesi ulus mümessillerindedir. Mevcut olan sistem, hakikatta, kuvvetlerin ayrılması değil vazifelerin ayrılması rejimidir. Bilûmum selâhiyet, ister teşriî ister icraî olsun, ulus mümessillerindedir. Yalnız Kamutay, icraî vazifelerin yapılmasını kendi kontrolü altında bulunan Bakanlara bırakmaktadır; kendi direktifleri haricine çıkan kabine üyelerini istediği vakit ancak kendisi azledebilir. Kamutay yalnız kendisi tarafından iktidar mevkiinden düşürülebilen bakanlarla bilâvasıta icraî vazifeleri de yapmış olmaktadır.

Görülüyor ki, bu tarzdaki rejimde siyasal kuvvetlerin hakikî bir surette ayrılması meselesi mevzuu bahis değildir. Kuvvetler arasında müsavât, mütekabil tedahül, çalışma birliği kat'iyen yoktur; hakim olan her şeyi yapabilen Kamutaydır.

Devlet Başkanının bilûmum selâhiyetleri gibi, Kamutayı feshedebilmek hakkı da, ulus mümessillerine karşı vazifelerin yapılmasından mes'ul olan, kabineye geçmiştir. İcraî organla Kamutay arasında husule gelen ihtilâfın halli ya kabinenin değişmesi, yahut da parلمان'ın feshi ve anlaşamamazlığın ulusun hakemliğine bırakılması olacaktır. ⁹⁾

Siyasal kuvvetlerin ayrılmasından doğan rejimlerin tetkikini bitirmeden evvel bir noktaya temas etmek istiyoruz: Acaba teşriî kuvvetin kabineye tefevvukunu kabul eden rejimle, (Meclis hükûmeti) sistemi arasında ne fark vardır? Meclis hükûmeti sisteminde

⁹⁾ 1875 Fransız temel yasasının tatbiki, Fransada teşriî organın icraî vazifeleri yapan kabineye karşı tefevvukuna, devlet reisinin siyasal rolünde zayıflamasına müncer olmuştur. Bununla beraber, «Clemenceau», «R. Poincaré» kabineleri Parلمان'ın bu tefevvukundan kurtulmaya müvaffak olmuşlardır.

devlet Başkanı mevcut değildir; Bakanlar doğrudan doğruya Kamutay tarafından tayin ve azlolunurlar. Her şeyde hakim olan ulus mümessilleridir. Bakanların kamutayı dağıtabilmek selâhiyeti mevcut değildir. Siyasal kuvvetlerin ikisi de Parlemenin sinesinde toplanmıştır. Yalnız, tatbikat noktai nazarından, her iki kuvvetin parlemen tarafından istimalı gayri kabil olduğundan Kamutay teşriî vazifeleri yapar ve icraî vazifelerin yapılmasını da parlemen dahilinden seçilen vekillere bırakır. Vekillerin kendilerine mahsus siyasal programları mevcut değildir; onlar kamutayın kendilerine vereceği vazifeleri yaparlar. Kamutayın reyini almadan mühim kararlar vermek hakkından mahrumdurlar; kendileri için siyasal mesuliyet mevzuu bahis değildir; doğrudan doğruya azledilmek vardır. Siyasal mesuliyet ancak muayyen programı olan kabine için mevzuu bahistir. Halbuki meclis hükümeti sisteminde Bakanların takip edilecek siyasal programları olmadığından, bittabi, siyasal mesuliyetleri, programlarının Kamutay tarafından kabul edilmesi halinde istifa etmek meselesi mevzuu bahis değildir. Bakanlar parlemenin itaatkâr memurları mahiyetindedir; Kamutayın siyasal programına uygun hareket etmezlerse azlolunurlar ¹⁰⁾.

Görülüyor ki, Meclis Hükümeti sisteminde kuvvetlerin ayrılması mevzuu bahis değildir. Selâhiyetlerin heyeti umumiyesi Kamutaydadır; Bakanlar siyasal organ olmaktan çok uzaktırlar. Teşriî kuvvetin icraî organa tefevvuku sisteminde olduğu gibi, Bakanlar için ulusun hakemliğine müracaat etmek imkânı kat'iyen mevcut değildir. Her şeyde son sözü söyleyecek ulus mümessilleridir; her şey onların mutlak iradelerine ve arzularına tabidir.

Siyasal kuvvetlerin ayrılması sisteminin tatbiki neticesi olarak meydana gelmesi ihtimal dahilinde bulunan rejimlerin tetkikinden sonra, mevzuumuzun esaslı noktası olan klâsik parlamantarizm'in söylenen siyasal sistemlerden hangisine tekabül ettiğini araştırmaya başlayabiliriz. İcraî ve teşriî kuvvetlerin yekdiğerile olan münasebet tarzına göre husule gelen siyasal rejimlerden hangisinde klâsik rejim parlamanter vardır diyeceğiz?

Klâsik parlamantarizm'in mahiyetini tayin hususunda hukukçular arasında fikir birliği mevcut değildir. Müellifler arasındaki bu

¹⁰⁾ Meclis Hükümeti sistemi 1793, 1871 Fransız temel yasaları ve 920 Esthonie, 920 Prusya, 921 Türk esas kanunları tarafından kabul edilmiştir.

görüş farklarını iki mühim kısımda toplayabiliriz; her iki kısmın taraftarlarına göre, klâsik parlemantarizmde kuvvetlerin ayrılması esası da, ne tarzda bir ayrılışın, kuvvetler arasında ne şekilde bir münasebetin mevcudiyetinin parlemantarizm'i meydana getirebileceği noktasında aralarında ayrılık vardır. Parlemantarizm'in mahiyeti hakkında müelliflerin fikirlerini, düşüncelerini iki grupta toplayarak sırasile tetkik edelim:

A — Hukukçulardan bir kısmına göre, siyasal kuvvetleri temsil eden uzuvlardan icraî organın teşriî uzva tabiiyeti, kanunları icra edenle onları yapan arasında iktidar noktai nazarından muvazene ve müsavatın yokluğu, icraî uzvun teşriî organın kontrol ve iradesine tabi oluşu parlemantarizm'in esası olarak kabul edilmektedir. ¹¹⁾

Klâsik rejim parlemanter'i bu şekilde kabul edenlere göre parlemantarizm kendisini şu suretle tezahür ettirecektir: Ulus mümessillerinden mürekkep Kamutayın yanında gayri mes'ul ve bundan dolayı da selahiyetleri kullanmağa muktedir olmıyan bir devlet Başkanı vardır. Kendisinin siyasal selâhiyetlerini istimal eden Bakanlardır. Nazırların zahiren devlet başkanı tarafından tayin olunduğu görülürse de bunlar hakikatta ulus mümessilleri tarafından iktidar mevkiine getirilmişlerdir. ¹²⁾ Bakanlar yalnız Kamutay önünde siyaseten mes'uldürler ve ancak onun vereceği direktiflere göre hareket etmek mecburiyetindedirler. İcraî vazifeleri yapacak olanlar yalnız parlemanın itimadile iktidar mevkiinde kalabileceklerinden devlet Başkanı bunların tayininde Kamutaydaki ekseriyet fırkalarını nazarı dikkata almak, Bakanlarını onların nüfuzlu şahsiyetlerinden intihap etmek mecburiyetindedir. Hakikatta, Bakanlar Devlet Başkanına, muhakkak ve zarurî olaraktan tayin edilmek üzere ulus mümessilleri veya Kamutayın

¹¹⁾ Carré de malberg, Théorie générale de l'Etat C. 1, Sahife 49 - 68, C. 2 S. 71 - 108.

Carré de Malberg, Considérations sur la question de la combinaison du référandum et du Parlemantarisme. R. D. P. 1931 S. 224 - 244

Mirkine Guetzevitch, Les nouvelles tendances du Droit Constitutionnel 1928 R. D. P. S. 20

Jellinek, Allgemeine Staatslehre 1921 S. 735

Sidney Low, The gouvernance of angland. S. 61

¹²⁾ Prévost Parodol, La France nouvelle S. 602

Mirkine Guetzevitch, Les nouvelles tendances du Droit Constitutionnel. S. 20-22

Sidney Low, the gouvernance of angland S. 121.

Dagehot. Th. British constitution 1885 S. 11

ekseriyeti tarafından arzedilmiş kimselerdir. Parleman'ın itimadını kazanamayacak şahsiyetleri Devlet Başkanı Bakan olarak tayin edemez. Bu suretle tayin olunan Bakanlar icraî selâhiyetleri kullanırlar. Yalnız, bu istimal keyfiyeti de ulus mümessillerinin sıkı bir kontrolü altında olacaktır. Kamutayın direktiflerine uygun hareket etmeyen kabine her vakit iktidar mevkiinden düşürülebilir. Bakanlar yaptıkları bütün işlerden dolayı kamutayın itimadını kazanmak ve onun direktifleri dahilinde hareket etmek mecburiyetindedirler. İcraî uzuvlar yalnız teşriî organın verdiği kararları tamamen tatbik etmekle mükelleftirler; Kamutayın muvafakat ve rızası olmadan hiç bir iş göremezler. Bakanların yalnız Kamutayın kararlarını tatbik etmek keyfiyeti kendilerini teşriî organa nazaran, iktidar noktasından, ikinci dereceye düşürmekte ve buna mukabil ulus mümessillerini her şeye hakim, her şeyde son ve kat'i sözü söyleyebilmek derecesine yükseltmektedir¹³⁾. Siyasal organlar arasında müsavat, müteakıl bir tedahül ve çalışma birliği mevcut değildir; her yerde hakim olan Kamutaydır. Bakanlar Kamutay tarafından icraî ödevlerin yapılmasına memur edilen ve tamamen sayıların otoritesine tabi olan kimselerdir. Tayinlerindeki aldatıcı ve zahiri formaliteler bir tarafa bırakılacak olursa, onlar Kamutay tarafından seçilmiş ve yine onun tarafından icraî ödevleri yapmak için tevkil edilmiş şahsiyetlerdir. Kabine Kamutay namına ve onun vekili olarak icraî ödevleri yapar. Bakanlar ulus mümessillerinin ekseriyetinin itimadını kazanan ve bu ekseriyet namına icraî selâhiyetleri kullanan kimselerdir¹⁴⁾. Kabine, hakikatta, Kamutayın icra komitesidir ve bilûmum ödevlerin yapılmasında parleman'ın yüksek iradesine tabidir.

Klâsik parlamantarizmi bu tarzda izaha çalışanlara göre, Devlet Başkanı Bakanları azletmek selâhiyetine malik değildir. Bittabi, Bakanları azletmek selâhiyetine malik olmayan Devlet Başkanı icraî selâhiyetlerin hakikî sahibi veya mümessili olmak vasfından da mahrumdur. İcraî ödevleri yapacak olanlar Bakanlardır. Devlet Başkanı nazarı dikkatî celbetmeyecek kadar siyasal kuvvetten, selâhiyetten mahrum ve zahiren devleti hariçte dahilde yalnız temsil etmekle mükellef nüfuzsuz bir organ halindedir. Devlet Başkanı kabine toplantılarında istişarî olarak reyine, fikirlerine başvuru-

¹³⁾ Carré de Malberg, *Théorie générale de l'Etat* Cilt. 2, S. 82.

¹⁴⁾ Mayoux, *De la Solidarité ministérielle* 1918 S. 16.

Carré de Malberg, *Théorie générale de l'Etat* Cilt. 2, S. 71-72.

lacak kimsedir. Kendi şahsî fikirlerini dinlettirebilecek, onları kabul ettirebilecek durumda olmadığı gibi bu hususta bakanları tazyik edebilecek silâha da malik değildir; Bakanlar tarafından verilen kararları itiraz etmeksizin kabul etmek, imza etmek mecburiyetindedir.

Klâsik parlemantarizmi icraî organın teşriî organa tabi oluşu şeklinde telâkki eden müellifler Devlet reisine Kamutayı dağıtabilmek salâhiyetini vermekten çekinmemişlerdir. Bittabi, gayri mesul olan Devlet Başkanının bu salâhiyeti de, diğerlerinde olduğu gibi, Bakanlara geçmiştir; acaba kabinenin ulus mümessillerini dağıtabilmesi icraî organın Kamutay karşısında bir istiklâle sahip olduğunu gösterecek durumda değil mi dir? Kabinenin bu tarzda hareket edebilmesi teşriî kuvvetin üstünlüğünü ortadan kaldıracaktır düşüncesini doğuramaz mı? Bakanların icabında Kamutayı feshedebilmesi, klâsik parlemantarizm'in bu şekildeki taraftarlarına göre, icraî uzvun teşriî uzva tabiiyetini bozacak, kabine tarafından ulus mümessillerine karşı kullanılacak bir silâh olarak karşılanmamıştır. Onlara göre, Kamutayın feshi ulus mümessilleri ile halk arasındaki görüş farklarını telife, onlar arasında ahengi tanzime yarayan bir vasıtaadır; Kanunu yapanın düşünüşleriyle ulusun fikirlerinin mutabık olup olmadığını tayine, meydana çıkarmağa ve millete son sözü söyletmeğe yarar.

Hulâsa olarak, klâsik parlemantarizmi icraî organın Kamutaya tabi oluşu şeklinde düşünenler, J. J. Rousseau'nun kuvvetlerin ayrılmasındaki düşüncelerini kendilerine esas ittihaz etmişler ve parlemantarizm'de bu şekilde bir ayrılmanın varlığını kabul etmişlerdir. Kamutay kanunları yapacak, kabine yapılan kanunların icrasını temin edecek ve fakat Kamutayla Bakanlar arasında, iktidar ve selâhiyet noktasında, müsavat ve müvazene olmayacaktır. Kabine her vakıt ulus mümessillerinin kontrolü altındadır ve onların mutlak surette direktiflerine tabidir. İşte, bu şartları tahakkuk ettiren siyasal sisteme (rejim parlemanter) denebilecek ve bu suretle teşriî organın icraî uzva üstünlüğü parlemantarizm'in en düzgün bir şekli olacaktır. ¹⁵⁾

B — Parlemantarizmi diğer bir şekilde tarif eden müelliflere göre, siyasal kuvvetlerin mutedil olarıktan ayrılması, bunlar arasında karşılıklı tedahül ve çalışma birliği, iktidar noktai nazarından ara-

¹⁵⁾ Mirkin Gutzevitch, Les nouvelles tendances du droit constitutionnel 1931. s. 197 — 198.

larında müsavat ve müvazene rejim parlamanteri meydana getirir.¹⁶⁾

Parlemantarizmin bu suretle tarifinde veya bu şekilde kabul edilmiş olmasında siyasal kuvvetlerin ayrılması esastır. Fakat, yekdiğerine nazaran tamamen müstakil ve kat'î bir ayrılma değil, bilâkis, organlar arasında çalışma birliğini kuracak, aralarında iktidari nokta nazarından müvazene husule getirebilecek bir tefrik mevzuubahistir. İcraî ve teşriî kuvvetleri kullanacak organlar arasında, yekdiğerinin selâhiyetlerine karşılıklı bir tedahülün mevcudiyeti, yani Kamutayın icraî organın selâhiyetlerine muayyen bir ölçü dahilinde müdahalesi ve buna mukabil icraî uzvun da yine muayyen usullerle teşriî organın selâhiyetlerine girmesi, klâsik parlemantarizmin esası olarak kabul edilmiştir¹⁷⁾. Bu karşılıklı müdahale, yekdiğerinin selâhiyetlerini firenleyecek müteaddit usullerle temin edilecek ve siyasal organlardan birinin diğeri üstün olmasına mani olunacaktır.

Bu tarzdaki bir ayrılmada icraî organ kanun teklif etmek, kanunlara karşı veto hakkını kullanmak, teşriî meclisin münakaşalarına iştirak etmek, kanunlar neşretmek ve onları tatbik etmek, kanunların icrasını kolaylaştıracak nizamnameler, talimatnameler yapmak, kararnameler çıkarmak ve kamutayı feshetmek selâhiyetlerine maliktir. İcraî organın kanun teklif etmek ve bu husustaki münakaşa ve müzakerelere karışmak selâhiyetleri, kanunların yapılmasında icraî uzvun hakiki bir çalışma biliğini ortaya koymasını kolaylaştıracaklardır. İcraî organın Kamutayı dağıtabilmek selâhiyeti de ulus mümessillerile icraî organ arasında muvazeneyi temin edecektir¹⁸⁾; eğer siyasal organlar arasında iktidar noktai nazarından mevcut olan müvazeneyi bozacak

¹⁶⁾ J. Barthelemy, Précis de droit constitutionnel 1932 s. 78, 86, 330

" " Introduction du régime parlementaire en France s. 108

Yvon Gouet, Revue de droit public 1932 s. 202

F. Morceau, Pour le régime parlementaire 1903 s. 15

Duguit; Traité de Droit constitutionnel 1923 cilt 2, s. 639 — 640

Robert Redslob, Le régime parlementaire 1926 s. 1

M. Hauriou, Précis de droit constitutionnel 1923 s. 413

R. Castel, De la représentation du gouvernement dans les chambres par les Sous-secretsaires d'Etat. 1903 s. 13

¹⁷⁾ J. Barthelemy, Précis de droit constitutionnel Paris 1932 s. 330

" " Le rôle du pouvoir exécutif dans les républiques modernes s. 745

M. Hauriou, Précis de droit constitutionnel 1923 s. 524 ve 527

Négaret, Eléments de droit public 1922 s. 171 ve 176

Barthélemy et Duez, Traité de droit constitutionnel 1926 s. 605 — 606

¹⁸⁾ J. Barthélemy, Précis de droit constitutionnel. Paris 1932 S. 333

hadiseler meydana gelirse bu müvazenenin tekrar tesisi, Kamutayın feshedilerek ihtilâfın ulus tarafından halledilmiş olmasile olacaktır ¹⁹⁾.

İcraî organın teşriî organın selâhiyetlerine vaki olan bu müdahalesine mukabil, Kamutayın icraî selâhiyetleri kullanan uzuvları kontrol etmek, isticvap etmek, icap eden direktifleri vermek, yaptıkları işleri tetkik etmek, fevkalâde ahvalde çekilmeğe icbar etmek selâhiyetleri de icraî vazifelerin iyi bir şekilde yapılmasında teşriî organa mühim bir yer ayırır. Kabine azalarının Kamutayın itimadile iktidar mevkiinde kalabilmesi icraî organla teşriî organ arasındaki çalışma birliği ve ahengin idamesini kolaylaştırır.

Klâsik parlemantarizmi bu şekilde telakki edenlere göre kabinenin rolü çok mühimdir. Çünkü, icraî ve teşriî kuvvetler arasında çalışma birliğini husule getiren kabinedir. Bakanlar bu iki kuvvet arasında mütevassıt rolünü oynayarak çalışma birliğini tahakkuk ettirirler; onlar arasında ahengin mevcudiyet ve temadisini temin ederler ²⁰⁾; kuvvetler arasındaki ahenksizlik, anlaşamamazlık derhal kabinenin değişmesi veyahut da ihtilâfın ulusun hakemliğine arzedilmesile ortadan kaldırılmış olur.

Hulâsa olarak, bu tarzdaki telakkiye göre, Montesquieu'nün anladığı şekilde siyasal kuvvetlerin yekdiğerinden ayrılmış olması lâzımdır; kuvvetler arasında çalışma birliğini ve yekdiğerlerinin selâhiyetlerine müdahaleyi ortaya koyacak şekilde ayrılmanın varlığı ile klâsik parlemantarizm meydana gelir. İcraî ve teşriî selâhiyetleri kullanan uzuvlar arasında müvazenenin tesisi ve bunun temadisi esastır; bu da uzuvların her birinin diğèrinin selâhiyetlerine karışmasını teminedecek usullerin esas kanunlarda kabul edilmiş olmasile olacaktır.

Dr. RECAİ GALİP

¹⁹⁾ Mirkine Guetzevitch, Les nouvelles tendances du Droit constitutionnel Paris 1931 S. 15

²⁰⁾ J. Barthélemy, Précis de droit constitutionnel Paris 1932 S. 86